

Lітаратура

1. Государственная программа «Культура Беларуси» на 2016–2020 годы. Утверждена постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 04.03.2016 № 180 // Министерство культуры Республики Беларусь [Электронный ресурс]. — 2016. — Режим доступа: <http://kultura.gov.by/page/kultura-belarus-0>. — Дата доступа: 06.09.2016.
2. Государственная программа развития цифровой экономики и информационного общества на 2016–2020 годы. Утверждена постановлением Совета Министров Республики Беларусь 23.03.2016 № 235 // Совет Министров Республики Беларусь [Электронный ресурс]. — 2016. — Режим доступа: <http://www.government.by/upload/docs/file4e1542d87d1083b5.PDF>. — Дата доступа: 06.09.2016.
3. Міхневіч, А. Я. Слоўка за слоўкам: алфавітны даведнік па культуры беларускай мовы для ўсіх / А. Я. Міхневіч, Л. П. Кунцэвіч, Ю. В. Назаранка. — Мінск, 2006.
4. Common European Framework of Reference: Learning, Teaching, Assessment // Council of Europe [Electronic resource]. — Mode of access: http://www.coe.int/t/DG4/linguistic/Source/CECR_EN.pdf. — Date of access: 06.09.2016.
5. Kornai, A. Digital Language Death / András Kornai // PLOS ONE [Electronic resource]. — 2013. — Mode of access: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0077056>. — Date of access: 06.09.2016.
6. Marchant, C. Fundamentals of modern Belarusian / Chris Marchant // vitba.org [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.vitba.org/fofmb/introduction.html>. — Date of access: 06.09.2016.

Piotr Złotkowski (*Lublin, Polska*)

NAZWISKOTWÓRCZA I MODELOWA FUNKCJA FORMANTU *-SKI/-CKI* W ANTRONIMII SZLACHTY I CHŁOPÓW OKOLIC BRAŃSKA NA PODLASIU W XV–XIX WIEKU

Nazwiskom na *-ski*, *-cki*, stanowiącym realizację popularnego modelu nazwiskotwórczego, poświęcono w literaturze onomastycznej wiele miejsca. Według obliczeń K. Skowronek na jego bazie powstało około 30 procent współczesnych nazwisk polskich [10, s. 204].

Celem niniejszego artykułu jest próba ukazania genezy, zasięgu występowania oraz dystrybucji nazwisk utworzonych przy pomocy tego formantu w środowisku dawnej szlachty i chłopów na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim na środkowym Podlasiu w okolicach Brańska. Prowadzone dotychczas badania antroponimiczne szeroko rozumianego Podlasia potwierdzają historyczną i współ-

czesną produktywność tego elementu derywacyjnego. Należy w tym miejscu podkreślić wkład badawczy w omawianą problematykę L. Dacewicz, L. Citko, Z. Abramowicz, M. Sajewicza, B. Tichoniuka, M. Kondratiuka, M. Słaby, E. Bogdanowicz, P. Złotkowskiego i innych badaczy¹. Trzeba również wspomnieć o badaniach antroponimicznych obszaru południowego Podlasia, prowadzonych m. in. przez S. Warcholę, F. Czyżewskiego, M. Kojdera, M. Olejnika.

Czynniki pozajęzykowe spowodowały, że na mapie dystrybucji nazwisk współczesnego województwa podlaskiego antroponimy utworzone przy pomocy tego formantu zlokalizowane są w zachodniej jego części. We wschodniej części są znacznie rzadsze, mając na niektórych terenach niską frekwencję. Dane zawarte w monografii M. Sajewicza potwierdzają dominację na terenie południowo-wschodniego Podlasia nazwisk patronimicznych zawierających formant *-uk* [8].

Przyczyny tego stanu rzeczy, zgodnie z ustaleniami badaczy antroponimii historycznej, związane są ze zróżnicowaniem etniczno-językowym omawianego obszaru oraz związaną z tym dawną strukturą społeczną (stanową) ludności. Na zachodnim Podlasiu zamieszkują bowiem obecnie potomkowie dawnej szlachty, nielicznego mieszczaństwa oraz chłopstwa pochodzenia zachodniosłowiańskiego, na wschodzie zaś dominuje liczebnie ludność o genezie chłopskiej, mieszczańskiej i bojarńskiej, wywodząca się ze wschodniej Słowiańszczyzny.

Zbadany dla potrzeb niniejszego opracowania teren rozpościera się wokół niewielkiego miasta Brańsk położonego nieopodal polsko-wschodniosłowiańskiej granicy etniczno-językowej. Miasto było w przeszłości ośrodkiem królewskiej tj. starostwa skupiającego kilkanaście wsi, siedzibą powiatu, nieformalną stolicą ziemi bielskiej i siedzibą sądów szlacheckich. Terytorium to zostało skolonizowane w XV i XVI stuleciu. Na zachód od miasta dość zwarty obszar stanowią dawne wsie szlacheckie i drobnoszlacheckie, choć nie brakuje ich również w północno-wschodniej części oddziaływania dawnego ośrodka grodowego brańskiego. W części południowo-wschodniej wsie szlacheckie były mniej liczne. Zamieszkiwała w nich w większości drobna szlachta pochodzenia zachodniosłowiańskiego, głównie mazowieckiego, mniejszą część stanowili bojarzy o genezie wschodniosłowiańskiej, którzy w znacznej części zasilili w XVI i XVII wieku szeregi drobnej szlachty². Wokół Brańska rozpościerały się tereny przygodowe, na których utworzono w XVI stuleciu starostwo brańskie. We wsiach królewskich, od początku ich powstania, zdecydowaną przewagę stanowiła ludność

¹ Spośród wielu opracowań najbardziej interesujące z punktu widzenia poruszanej tematyki są prace L. Dacewicz *Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku*, oraz tejsze autorki *Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)* [2; 3], a także monografia L. Citko *Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w.* [1].

² Ogólny obraz osadnictwa tych terenów nakreślił J. Wiśniewski w artykule *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny — geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne* [11]. Z nowszych prac na uwagę zasługują opracowania historyków T. Jaszczolty i Z. Romaniuka.

wschodniosłowiańska wyznania prawosławnego, a od XVII wieku unickiego, ulegająca stopniowemu procesowi wejścia w orbitę językowo-religijnych wpływów zachodniosłowiańskich. W przeciągu kilku wieków proporcje odwróciły się i obecnie wyznawcy prawosławia zamieszkują tylko w kilku wsiach. Podobny proces polonizacji objął również miasto Brańsk.

Baza materiałowa niniejszego artykułu została wyekscerpowana z ksiąg metrykalnych parafii rzymskokatolickich w Brańsku, Boćkach, Domanowie, Dołubowie, Łubinie, Topczewie oraz parafii unickiej w Hodyszewie. Wiele interesującego materiału antropomicznego uzyskano również w wyniku kwerendy ksiąg sądowych grodzkich brańskich, rejestrów podatkowych, spisów pogłównego oraz innych drobniejszych źródeł.

Jeśli spojrzymy na problem od strony ekstralingwistycznej to nie ulega wątpliwości, że nazwiska na *-ski*, *-cki* stały się w XVI stuleciu symbolem kultury szlacheckiej — zespołu zachowań, cech duchowych i światopoglądu. Pogląd ten wyrażali w swoich pracach J. Matuszewki [6, s. 101], K. Rymut [7, s. 52], Z. Kaleta [4, s. 99–104] i inni badacze. Nazwiska tego typu były więc chętnie przyjmowane przez szlachtę zamieszkałą na różnych obszarach Rzeczypospolitej, a więc także na Podlasiu w okolicach Brańska.

Aby dowiedzieć się jak przebiegał ten proces oraz odpowiedzieć na pytanie dlaczego nazwiska na *-ski*, *-cki* stały się w środowisku szlacheckim na badanym terenie modelowym typem antropomicznym należy cofnąć się do XV wieku, a więc do okresu początków zasiedlania tego obszaru.

Pierwsze, nieliczne jeszcze, poświadczenia antropimów z tym formantem wśród przedstawicieli warstwy szlacheckiej odnotowujemy w zapisach źródłowych pochodzących z XV wieku. Jako przykład można przytoczyć takie nazwiska jak: *Kobyliński* 1430, 1499; *Proszeński* 1443; *Radulski* 1447; *Krzyżewski* 1449; *Trzeskowski* 1457; *Idzkowski* 1471; *Jabłoński* 1471; *Kruszewski* 1471; *Garbowski* 1473; *Grodzki* 1475; *Brzozowski* 1498; *Malinowski* 1498; *Mierzwiński* 1498. Wszystkie wymienione antropimimy mają charakter nazwisk odmiejscowych. Utworzono je od nazw bliższych i nieco dalszych wsi szlacheckich.

W ujęciu A. Sieradzkiego podstawę derywacji nazwisk szlachty na *-ski*, *-cki* mogły stanowić dwie relacje lokalizujące: kierunkowa (dynamiczna) i lokatywna (statyczna). W tej ostatniej relacja do obszaru lokalizującego wyznaczana była przez predykat typu 'posiadać'. Według wspomnianego badacza relacja do danego miejsca mogła więc być ujmowana dwojako: jako 'bycie' na obszarze lokalizującym, albo posiadanie danego obszaru [9, s. 27].

Należy jednak zauważyć, że w XV stuleciu nie był to popularny model identyfikacji antropimicznej. Zdecydowanie dominowały analityczne określenia odmiejscowe typu: (z *Popław*; *de Popławy*), stare przydomki rodowe (*Brzóška*), nazwy heraldyczne (*Bolesta*) oraz pospolite przezwiska (*Jedynak*). Syntetyczne nazwiska odmiejscowe na *-ski*, *-cki* zaczęły się upowszechniać na tym terenie dopiero w latach 80-tych XVI wieku. Obserwacja ta jest zbieżna z ustaleniami

innych onomastów zajmujących się badaniem antropimii historycznej Podlasia. Podobną chronologię tego procesu wykazuje również sąsiednie Mazowsze wschodnie. Pomimo, że do końca XVI wieku niektóre wsie drobnoszlacheckie rozrosły się do kilku, a nawet kilkunastu przysiółków posiadających odrębne nazwy (por. n. m. *Brzozowo-Antonie*, *-Chabdy*, *-Chrzczony*, *-Chrzczonki*, *-Korabie*, *-Muzyły*, *-Panki*, *-Solniki*) elementem motywującym nazwisko był pierwszy (utożsamiający) człon zestawionej nazwy miejscowej (por. n. os. *Brzozowski*). Nieliczne nazwiska motywowne były członem odróżniającym toponimu, np.: *Czosnowski*, por. n. m. *Kalinowo-Czosnowo*, *Dębowski*, por. n. m. *Golasie-Dąb*, *Dąbrowski*, por. n. m. *Dąbrowa-Franki*, *Jankowski*, por. n. m. *Jabłoń-Jankowce*, *Ostrowski*, por. n. m. *Topczewo-Ostrówek*, *Rzyski*, por. n. m. *Mystki-Rzym*, *Spaliński*, por. n. m. *Jabłoń-Spały*, *Piotrowski*, por. n. m. *Jabłoń-Piotrowce*. Jeśli założymy, że przysiółki wsi drobnoszlacheckich były zakładane przez ten sam ród to powstawanie tego typu nazwisk mogło wiązać się z dystansowaniem się poszczególnych gałęzi rodziny lub utratą «pamięci» wspólnego pochodzenia.

Szczególnie interesującą, lecz niewielką liczebnie grupę stanowią nazwiska podwójne. Obrazują one rozwój systemu antropimicznego i odzwierciedlają jego dynamikę. Tworzenie tych onimów związane było z migracją szlachty z własnych osad rodowych do innych, najczęściej nieodległych wsi. Powstawaniu takich nazwisk sprzyjał również fakt posiadania przez niektórych przedstawicieli drobnej szlachty części kilku odrębnych wsi. Jeden z członów takiego zestawienia związany był z nowym miejscem zamieszkania osadnika, zaś drugi z miejscowością jego pochodzenia. Oto przykłady: *Radulski Kurowski* 1579 (n. m. *Radule*), *Dąbrowski seu Wnorowski* 1603 (n. m. *Wnory*), *Borowski dicti Dębowski* 1612 (n. m. *Borowskie*), *Truskowski seu Kosiński* 1613 (n. m. *Truski*), *Markowski Popławski* 1614; *Borowski dicto Dębowski* 1630 (n. m. *Borowskie*), *Bagieński Falkowski* 1640; *Włostowski Świącicki* 1673 (n. m. *Włosty*).

Inny typ nazwisk podwójnych stanowiły zestawienia, których obie części związane były z aktualnym miejscem zamieszkania nosiciela — jedna nawiązywała do członu utożsamiającego nazwy miejscowej, druga — do członu odróżniającego: *Kalnicky Malinowski* 1528 (n. m. *Kalnica-Malinowo*), *Kikolski alias Jabłoński* 1613 (n. m. *Jabłoń-Kikolskie*), *Zarzecki Jabłoński* 1614, 1630 (n. m. *Jabłoń-Zarzeckie*).

Nazwiska podwójne były tworamami nietrwałymi, w badanym materiale antropimicznym odnotowane są w okresie od końca XV do II połowy XVII wieku [12, s. 80–83]. Niemal wszystkie zestawienia ewoluowały w kierunku odrzucenia członu określającego nowe miejsce zamieszkania. Tylko w kilku nazwiskach pozostał człon urobiony od aktualnego miejsca osiedlenia, np.: *Poniat-Zawadzki*, *Rybalt-Olszewski*, *Rykacz-Jabłoński*, *Gnat-Topczewski*.

Pewna grupa nazwisk szlachty na *-ski*, *-cki* wykształcała się nieco dłużej, bo aż do II połowy XVII wieku. Podstawy tych onimów stanowiły rodowe nazwy miejscowe utworzone od dawnych przydomków, przezwisk lub nazw heraldycznych. Należy zauważyć, że owe dawne antropimimy rodowe były używane niemal

do końca XVII wieku. Wskazaną grupę nazwisk można więc traktować jako nazwiska genetycznie odmiejscowe albo jako twory powstałe od antroponimów pod wpływem działania modelu nazwiskotwórczego na *-ski, -cki*. Współistnienie tego typu nazwisk dowodzi więc działania wyraźnej tendencji nazwiskotwórczej — swoistej mody. Skutkiem tego dawne antroponimy rodowe, które nie były derywowane przyrostkiem *-ski, -cki*, wydawały się formacjami «gorszymi», należało je zatem zamienić na lepiej brzmiące nazwiska odmiejscowe [12, s. 78–79].

Oto przykłady takich nazwisk:

Bujno > *Bujnowski* (n. m. *Bujny*), *Dobek* > *Dobkowski* (n. m. *Dobki*), *Dołęga* > *Dołęgowski* (n. m. *Dołęgi*), *Drąg* > *Drągowski* (n. m. *Drągi*), *Drozd* > *Drozdowski* (n. m. *Drozdy*), *Dworak* > *Dworakowski* (n. m. *Dworaki*), *Faszca* > *Faszczewski* (n. m. *Faszczce*), *Franek* > *Frankowski* (n. m. *Franki*), *Gieralt* > *Gieraltowski* (n. m. *Gieralty*), *Golaś* > *Golasiewski* (n. m. *Golasie*), *Groch* > *Grochowski* (n. m. *Grochy*), *Jamiolka* > *Jamiolkowski* (n. m. *Jamiolki*), *Kłosko/Kłosek* > *Kłoskowski* (n. m. *Kłoski*), *Lapa* > *Lapiński* (n. m. *Lapy*), *Moczydło* > *Moczydłowski* (n. m. *Moczydły*), *Mysiek* > *Myskowski* (n. m. *Mysłki*), *Perka* > *Perkowski* (n. m. *Perki*), *Piekut* > *Piekutowski* (n. m. *Piekuty*), *Piszczat* > *Piszczatowski* (n. m. *Piszczaty*), *Racibor* > *Raciborski* (n. m. *Racibory*), *Roszko* > *Roszkowski* (n. m. *Roszki*), *Sasin* > *Sasinowski* (n. m. *Sasiny*), *Sikora* > *Sikorski* (n. m. *Sikory*), *Sokół* > *Sokolowski* (n. m. *Sokoły*), *Skłodo* > *Sklodowski* (n. m. *Skłody*), *Spała, Wspala* > *Spaliński* (n. m. *Jabłoń-Spały*), *Stypulek/Stypulka* > *Stypulkowski* (n. m. *Stypulki*), *Szembor/Szymbor* > *Szymborski* (n. m. *Szymbory*), *Tworek/Tworko* > *Tworkowski* (n. m. *Tworki*), *Warpach/Warpech* > *Warpechowski* (n. m. *Warpechy*), *Włost* > *Włostowski* (n. m. *Włosty*), *Wnor* > *Wnorowski* (n. m. *Wnory*), *Zdrod* > *Zdrowski* (n. m. *Zdrody*), *Żoch* > *Żochowski* (n. m. *Żochy*).

Proces ustalania się tego typu nazwisk mógł trwać nawet do kilkudziesięciu lat. W tym okresie funkcjonowały oba warianty onimu, przykładowo: *Dzierzek* > *Dzierzkowski* > *Dzierzek*, *Luba* > *Lubiński* > *Luba*, *Łuczaj* > *Łuczajewski* > *Łuczaj*, *Kostro* > *Kostrowski* > *Kostro*, *Osinka* > *Osiński* > *Osinka*, *Pierzchała* > *Pierzchalski* > *Pierzchała*, *Poletyło* > *Poletyłowski* > *Poletyło*, *Rząca* > *Rzączyński* > *Rząca*. Nie wszystkie utworzone w ten sposób antroponimy przyjęły się. Niekiedy ród wracał do dawnego miana. Przywiązanie do tradycji mogło się więc okazać silniejsze od chęci upiększenia nazwiska [12, s. 79].

Warto w tym miejscu skonfrontować dane językowe z najnowszymi wynikami badań genetycznych. Prowadzone z inspiracji historyka Ł. Lubicz-Łapińskiego badania nad pochodzeniem genetycznym rodów dawnej szlachty mazowieckiej i podlaskiej pokazują, że to samo nazwisko mogą nosić potomkowie rodów różnego pochodzenia genetycznego wywodzący się z jednego gniazda. Pokazuje to, że proces powstawania i stabilizacji odmiejscowych nazwisk szlachty na tym terenie dokonywał się według ustalonego modelu językowego, z ograniczeniem czynników pozajęzykowych. Miał swoją wewnętrzną dynamikę i chronologię, po

jego «zamknięciu» nazwiska ustaliły się a ich zmiana mogła być uwarunkowana tylko czynnikami pozajęzykowymi (modą).

Warto również wspomnieć, że niektóre nazwiska szlacheckie na *-ski, -cki* stały się podstawą do tworzenia toponimów — nazw miejscowych typu rodowego, bądź dzierżawczego, np. n. os. *Bagiński* > n. m. *Bagińskie*, n. os. *Kamiński* > n. os. *Kamińskie*, n. os. *Sierakowski* > n. m. *Lubin-Sierakowizna* i in.

Przejdźmy teraz do omówienia interesujących nas struktur nazwiskowych wśród ludności chłopskiej. W zgromadzonym materiale antroponimicznym, pochodzącym zasadniczo z okresu od połowy XVII wieku do połowy XIX wieku, udało się wyodrębnić znaczącą grupę nazwisk chłopów derywowanych formantem *-ski, -cki*, wraz z jego wariantami rozszerzonymi. Część z nich stanowią derywaty nazwiskowe powstałe od różnego rodzaju podstaw antroponimicznych o charakterze apelatywnym:

Baranowski (n. os. *Barańczuk*); *Barwicki* (n. os. *Bawik/Barwiczuk*); *Burzyński* (n. os. *Bury*); *Chmielewski* (n. os. *Chmielewicz/Chmieluk*); *Czyżewski* (n. os. *Czyż/Czyżuk*); *Dołkowski* (n. os. *Dołkoicz/Dołkowicz*); *Dubowski* (n. os. *Dubowka*); *Ganowski* (n. os. *Gan/Ganiuk*); *Gomoliński/Gomolski/Gomolczyński* (n. os. *Gomola/Gomolka/Gomolczak*); *Husakowski* (n. os. *Husak*); *Janczarski* (n. os. *Janczar/Janczaruk*); *Kisielewski* (n. os. *Kisiel*); *Kłoskowski* (n. os. *Kłosko*); *Koleśnicki* (n. os. *Koleśnik*); *Kolpakowski* (n. os. *Kolpak*); *Korołowski* (n. os. *Koroł*); *Kosterski* (n. os. *Kostera/Kosterka/Kosterczuk/Kosterzyk*); *Kotański/Kotyński* (n. os. *Kot*); *Kozłowski* (n. os. *Koziel/Kozioł*); *Krupkowski* (n. os. *Krupa/Krupko/Krupczak/Krupczyk*); *Lisiewski* (n. os. *Lisiewicz/Lisowicz*); *Liskowski* (n. os. *Lis*); *Łuszczewski* (n. os. *Łuszcz*); *Lysakowski* (n. os. *Lysiak/Lysiuk*); *Masłowski* (n. os. *Masiuczuk*); *Moczulski* (n. os. *Moczul/Moczula/Moczula/Moczulo/Moczulik*); *Muszeński/Muszyński* (n. os. *Mucha/Muszka*); *Nowakowski* (n. os. *Nowak*); *Nowicki* (n. os. *Nowik*); *Ostrzygalski/Posrzygalski* (n. os. *Ostrzygala/Ostrzygalo/Podstrzygala*); *Pelchowski* (n. os. *Pelsiuk*); *Piastawski* (n. os. *Piasta*); *Piątkowski* (n. os. *Piątek*); *Pikulski* (n. os. *Pikul/Pikula/Pikula/Pikulak/Pikulczuk*); *Pluszczewski* (n. os. *Pluszcz/Pluszczyk*); *Przytułski* (n. os. *Przytuła/Przytułuk*); *Rapczewski* (n. os. *Rabcewicz/Rapcewicz/Rapcewicz*); *Salacki* (n. os. *Salata*); *Sapiński/Sopiński* (n. os. *Sapija*); *Sobolewski* (n. os. *Sobol/Sobolczuk*); *Sokolowski* (n. os. *Sokol/Sokolak*); *Sucki* (n. os. *Suczak*); *Świdorski* (n. os. *Świder*); *Szumilicki* (n. os. *Szumiluk*); *Turański* (n. os. *Tur/Turuk/Turzuk/Turczuk*); *Usakowski* (n. os. *Usakowicz*); *Wilczewski* (n. os. *Wilk*); *Wróblewski* (n. os. *Wróbel/Wróbluk*); *Wroniewski/Wronowski* (n. os. *Wrona/Wroniak*); *Zajkowski* (n. os. *Zajko*); *Zawadzki* (n. os. *Zawada/Zawadziuk*); *Żochowski* (n. os. *Żoch/Zosiuk/Zoszuk*); *Żukowski* (n. os. *Żuk*).

Znacząca grupa wyekscerpowanych nazwisk chłopskich ma w podstawie imię lub nazwę osobową derywowaną od podstawy imiennej:

Domański (n. os. *Doman*; im. słow. *Doman* lub im. *Damazy*); *Gawiński* (n. os. *Gawina/Gawiniak*; im. *Gawel*); *Grześkowski* (n. os. *Grzesiuk*; im. *Grzegorz*); *Haczewski* (n. os. *Haciuk*; im. *Gabriel*); *Jaroszewski* (n. os. *Jaroś/Jaros*; im.

Jarosław); *Jasiński* (n. os. *Jasiejko/Jasiejczuk/Jasieńczuk*; im. *Jan*); *Kunicki* (n. os. *Kuniczkowicz/Kuniczyk*; im. *Konrad, Konon*); *Makowski* (n. os. *Makar*; im. *Makary*); *Mączewski* (n. os. *Monkiewicz*; im. *Filemon*); *Michalski* (n. os. *Michaluk*; im. *Michał*); *Michałowski* (n. os. *Michalczuk*; im. *Michał*); *Motowski* (n. os. *Motoch/Motocha*; im. *Mateusz*); *Odachowski/Oldakowski* (n. os. *Odachim/Oldakin/Adachimczuk/Aldakimczuk*; im. *Eudokim*); *Paszowski* (n. os. *Pasko/Paszko/Paškowicz/Paszkowicz*; im. *Paweł*); *Pawłowski* (n. os. *Pawluczuk*; im. *Paweł*); *Roslanicki* (n. os. *Roslanik*; im. *Roslan*); *Sawicki* (n. os. *Sawka/Sawczuk*; im. *Saba*); *Sidorski* (n. os. *Sidor/Sidorowicz/Sidorczyk/Sidorczuk/Sidorzyk*; im. *Izydor*); *Szymański* (n. os. *Szymańczyk*; im. *Szymon*); *Szymkowski* (n. os. *Szymkiewicz*; im. *Szymon*); *Śliwowski* (n. os. *Selwonik/Siliwonik/Selewoniuk*); *Trochunicki/Truchoniecki* (n. os. *Trochoń/Truchoń*; im. *Tryfon*); *Wasilewski* (n. os. *Wasiluk/Wasyluk*); *Wietoski/Witowski* (n. os. *Wietocha/Wietosza/Witoszka*; im. *Wit*); *Więcki* (n. os. *Więcko/Więczko*; im. *Więcław*).

Na szczególną uwagę zasługują nazwiska *Mączewski*, *Makowski*, *Śliwowski*, które na pierwszy rzut oka wydają się być antroponimami odapelatywnymi o charakterze przezwiskowym (por. ap. *mąka*, *mak*, *śliwa*). Dokładna analiza zapisów źródłowych utwierdza nas jednak w przekonaniu o ich odimiennej motywacji.

Dwa nazwiska chłopskie: *Litwinowski* (n. os. *Litwin*); *Mazurski* (n. os. *Mazur*), motywowane są nazwami etnicznymi. Niewykluczone jednak, że były one tylko przezwiskami, a nie wskazywały na rzeczywiste pochodzenie etniczne ich nosicieli:

Interesujące są również antroponimy, co do których nie mamy pewności, czy w ich podstawie znajduje się antroponim motywowany imieniem, czy apelatywem: *Burtaski* (n. os. *Burta*; im. *Bartłomiej*); *Kocewski/Koczewski* (n. os. *Kocewicz*; im. *Konstanty*); *Kroszczykowski* (n. os. *Kroszka*; im. *Krzysztof*); *Marszałski* (n. os. *Marszałczuk/Marszelczuk*; im. *Marceli, Melchior*).

Powstawanie nazwisk od podstaw antroponimicznych o charakterze apelatywnym lub imiennym wśród ludności chłopskiej okolic Brańska można datować zasadniczo dopiero na XVIII wiek.

Inną grupę nazwisk chłopskich stanowiły struktury będące według wszelkiego prawdopodobieństwa gotowymi jednostkami powielającymi «modną» tendencję nominacyjną np.: *Dziurkowski*, *Barszczewski*, *Lebiedowski*, *Kwiatkowski*, *Raczyński*, *Różański*, brak bowiem w zgromadzonym materiale antroponimicznych podstaw derywacyjnych tego typu onimów¹.

Najbardziej interesujące z socjolingwistycznego punktu widzenia są jednak antroponimy ludności chłopskiej z formantem *-ski/-cki* mające postać nazwisk odmiejscowych [4, s. 86–104]. W podstawach owych jednostek antroponimicznych odnajdujemy nazwy wsi szlacheckich oraz królewskich, głównie z terenu starostwa brańskiego, bielskiego i drohickiego. Trzeba jednak odnotować, że

ilościowo dominują nazwiska utworzone od toponimów będących nazwami wsi drobnoszlacheckich. Do grupy tej należą następujące nazwiska:

Bagieński/Bagiński (n. m. *Bagińskie*); *Bańkowski* (n. m. *Bańki*); *Bonowski* (n. m. *Bonowo* obecnie *Bujnowo*); *Borkowski* (n. m. *Borki, Borkowo*); *Borowski* (n. m. *Borowskie*); *Brzozowski* (n. m. *Brzozowo*); *Brzeziński* (n. m. *Brzeziny*); *Buczyński* (n. m. *Buczyn*); *Bujnowski* (n. m. *Bujnowo*); *Chibowski* (n. m. *Chybów*); *Chojewski* (n. m. *Chojewo*); *Hryniewicki* (n. m. *Hryniewiczze*); *Czajkowski* (n. m. *Czajki*); *Czarkowski* (n. m. *Czarkówka*); *Czarniacki/Czerniacki/Czarniawski/Czarniawski* (n. m. *Czarna*); *Czyranowski* (n. m. *Ceranów*); *Dąbrowski* (n. m. *Dąbrowa*); *Dębowski* (n. m. *Dębowo*); *Dobrzyniewski* (n. m. *Dobrzyniewo*); *Dolobowski* (n. m. *Dolubowo*); *Domanowski* (n. m. *Domanowo*); *Dragowski* (n. m. *Drągi*); *Falkowski* (n. m. *Falki*); *Godlewski* (n. m. *Godlewo*); *Golaszewski* (n. m. *Golasze*); *Gołębiecki/Gołębiwski/Gołębiowski* (n. m. *Gołębie*); *Goszewski* (n. m. *Gosie*); *Grabowiecki* (n. m. *Grabowiec*); *Grabowski* (n. m. *Grabowo*); *Grajewski* (n. m. *Grajewo*); *Grochowski* (n. m. *Grochy*); *Ihnatowski* (n. m. *Ignatki/Ihnatki*); *Jabłonowski* (n. m. *Jabłonowo*); *Jabłoński* (n. m. *Jabłoń*); *Jakubowski* (n. m. *Jakubowskie*); *Janczewski* (n. m. *Janczewo*); *Jaworowski* (n. m. *Jaworówka*); *Jożkowski* (n. m. *Jośki*); *Kaczyński* (n. m. *Kaczyn*); *Kadłubowski* (n. m. *Kadłubówka*); *Kalnicki* (n. m. *Kalnica*); *Kamiński/Kamiński* (n. m. *Kamińczyk, Kamińskie*); *Kiersnowski* (n. m. *Kiersnowo*); *Kitleński/Kitliński* (n. m. *Kietlanka*); *Klukowski* (n. m. *Klukowo*); *Kłopotowski* (n. m. *Kłopoty*); *Kolakowski* (n. m. *Kolaki*); *Korzeniecki/Korzeniewski* (n. m. *Korzeniówka*); *Kosobucki* (n. m. *Kosobudy*); *Kozieradzki* (n. m. *Kozierady* obecnie *Konstantynów, Kosierady*); *Krasowski/Kraszewski* (n. m. *Krasowo, Kraszewo*); *Laskowski* (n. m. *Żebry-Laskowiec*); *Leśniewski* (n. m. *Leśniewo*); *Leszczyński* (n. m. *Leszczka*); *Lempicki* (n. m. *Lempice*); *Loknicki* (n. m. *Loknica*); *Lopiński/Lopieński* (n. m. *Lopienie*); *Lubiński* (n. m. *Lubin*); *Łukawski* (n. m. *Łukawica*); *Maleszewski* (n. m. *Malesze*); *Malinowski* (n. m. *Malinowo*); *Markowski* (n. m. *Markowo*); *Mierzwiński* (n. m. *Mierzwin*); *Milewski* (n. m. *Milewo*); *Młodzianowski* (n. m. *Młodzianowo*, obecnie *Stryki*); *Modzelewski* (n. m. *Modzele*); *Murawski* (n. m. *Murawskie*); *Mysłiborski* (n. m. *Mysłibory*); *Nelchowski* (n. m. *Nelchy*); *Nieciecki* (n. m. *Nieciecza*); *Niewiarowski/Niewierowski* (n. m. *Niewiarowo*); *Niewiński/Niwiński* (n. m. *Niewino*); *Oleksiński* (n. m. *Oleksin*); *Olszewski* (n. m. *Olszewo*); *Osmolski* (n. m. *Osmola*); *Osnowski* (n. m. *Osnówka*); *Ostrowski* (n. m. *Topczewo-Ostrówek*); *Ostrożański* (n. m. *Ostrożany*); *Padkowski* (n. m. *Padkowice*); *Paprocki* (n. m. *Paproć, Paprotnia*); *Patocki* (n. m. *Patoki*); *Piekutowski* (n. m. *Piekuty*); *Pienkowski* (n. m. *Pieńki*); *Płonowski* (n. m. *Płonowo*); *Prosiński/Pruszyński* (n. m. *Pruszanka*); *Podgórski* (n. m. *Podgórze*); *Popławski* (n. m. *Popławy*); *Porowski* (n. m. *Porowskie*); *Porzeziński* (n. m. *Porzeziny*); *Raciborski* (n. m. *Racibory*); *Radulski* (n. m. *Radule*); *Radziszewski* (n. m. *Radziszewo*); *Ratyński* (n. m. *Ratyniec*); *Rogowski* (n. m. *Rogowo*); *Rutkowski* (n. m. *Rutki, Rutkowskie*); *Sarnacki* (n. m. *Sarnaki*); *Siedlecki* (n. m. *Sielc, Siedlece*); *Sieklucki* (n. m. *Siekluki*); *Skrzypkowski* (n. m. *Skrzypki*); *Smogorzewski* (n. m. *Smogorzewo, Smogorówka*);

¹ Na zjawisko to zwróciła uwagę m. in. L. Dacewicz. Zob.: L. Dacewicz. *Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)* [3, s. 128].

Smorczewski (n. m. *Smorczewo*); *Szpakowski* (n. m. *Szpak*); *Spieszynski* (n. m. *Spieszyn*); *Stolowacki* (n. m. *Stolowacz*); *Sulborski* (n. m. *Szulbory, Szulborze*); *Sutkowski* (n. m. *Czyżew-Sutki*); *Szastalski* (n. m. *Szastały*); *Szepietowski* (n. m. *Szepietowo*); *Szymborski* (n. m. *Szymbory*); *Świrydzi* (n. m. *Świryd*); *Tołwiński* (n. m. *Tołwin*); *Topczewski* (n. m. *Topczewo*); *Tuszewicki* (n. m. *Tuszewicze*); *Twarowski* (n. m. *Twarogi*); *Tyborowski* (n. m. *Tybory*); *Tymiński* (n. m. *Tymianka*); *Wahanowski* (n. m. *Wahanów*); *Wereszczyński* (n. m. *Wereszczyn*); *Werpachowski* (n. m. *Warpechy*); *Wiercieński/Wierciński* (n. m. *Wiercień*); *Wiśniewski* (n. m. *Wiśniewo*); *Wojnowski* (n. m. *Wojny*); *Wojtkowski* (n. m. *Wojtki, Wojtkowice*); *Wygonowski* (n. m. *Wygonowo*); *Wyrozemski* (n. m. *Wyrozęby*); *Wyszkowski* (n. m. *Wyszki*); *Zabludowski* (n. m. *Zabludów*); *Zambrowski* (n. m. *Zambrów*).

Warto zwrócić uwagę na fakt, że motywacja niektórych nazwisk jest trudna do ustalenia. Mogły one być motywowane zarówno imieniem, jak i nazwą miejscową mającą w swej podstawie imię chrzestne:

Frankowski (n. m. *Franki*; im. *Franciszek*); *Jankowski* (n. m. *Jabłoń-Jankowskie*; im. *Jan*); *Kuczyński* (n. m. *Kuczyn*; n. os. *Kucik/Kuczyk*; im. *Akucjusz, Mikolaj*); *Orechwicki/Orzechwicki* (n. m. *Orzechowicze*; im. *Aretas*); *Ostaszewski* (n. m. *Ostasze*; im. *Eustachiusz*); *Piotrowski* (n. m. *Piotrowo*; im. *Piotr*); *Proniewicki/Pronowicki* (n. m. *Proniewicz*; n. os. *Promienicik < *Proniewiczik*; im. *Apronian*); *Sakowski* (n. m. *Saki*; n. os. *Sak/Sakowicz*; im. *Izaak*); *Szeszkowski* (n. m. *Sieśki*; n. os. *Szeszko*); *Zaniewski* (n. m. *Zanie*; n. os. *Zaniuk*).

Podobnie nazwiska: *Kalinowski* (n. m. *Kalinowo*, n. os. *Kalina*); *Puchalski* (n. m. *Puchały*; n. os. *Puchalewicz*); *Sikorski* (n. m. *Sikory*; n. os. *Sikora*), mogły mieć motywację odapelatywną lub odmiejscową.

Zarówno językoznawcy, jak również niejęzykoznawcy, zwrócili uwagę na fakt występowania wśród ludności chłopskiej znacznej ilości antroponimów tożsamyh z nazwiskami szlachty. Ł. Dacewicz przyczynę znacznej frekwencji nazwisk z sufiksem *-skil/-cki* wśród mieszkańców Białegostoku upatrywała w fakcie migracji do tego miasta przedstawicieli okolicznej zubożałej szlachty, ale także chłopów, którzy w tym okresie używali tego typu antroponimów [2, s. 46–47]. Według jej ustaleń w XVIII wieku na terenie Podlasia, m. in. wśród ludności chłopskiej, niejednokrotnie dochodziło do ulepszania nazwisk, a nawet do ich całkowitej zmiany [2, s. 47]¹. Uwagę innego badacza, historyka Ł. Lubicz-Lapińskiego, przyciągnęło zjawisko występowania wśród przedstawicieli warstwy chłopskiej ekonomii grodzieńskiej i starostwa knyszyńskiego takich nazwisk jak: *Leszczyński, Lapiński, Płoński, Poplawski, Roszkowski*. Zauważył on, że badania genetyczne Y-DNA przeprowadzone wśród członków tych rodzin nie potwierdziły ich wspólnego pochodzenia z potomkami rodzin szlacheckich o tych samych nazwiskach. Jego

¹ Autorka powołuje się na publikację: Wasilewski, T. *Kształtowanie się białostockiego ośrodka miejskiego w XVII–XVIII w.* / T. Wasilewski // *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*. — T. 4. — Białystok, 1984/1985. — S. 37.

konkluzja była następująca: «porównanie jedynie samych nazwisk bez sięgnięcia do genezy, czy próby uchwycenia pojawienia się danej rodziny może prowadzić do błędnych wniosków». Ł. Lubicz-Lapiński zauważył również, że «proces ten jest niestety słabo poznany i wymaga jeszcze wielu analiz, a w szczególności szerszych badań metrykalnych» [5, s. 227].

Autor niniejszego artykułu przeprowadził, na wspomnianym wcześniej materiale źródłowym, badania historycznojęzykowe mające na celu ustalenie genezy tego typu nazwisk wśród ludności chłopskiej. Na ich podstawie można wysunąć wniosek, że znaczna część nazwisk odmiejscowych używanych w środowisku chłopskim na tym terenie mogła być «gotowymi już» jednostkami antroponimicznymi powstałymi na innym terenie, w innych okolicznościach i czasie. Wiele wskazuje na to, że zadziałał tu model naśladownictwa wzorca nazwiska szlacheckiego. Tego typu antroponimy można więc traktować jako ukształtowane już nazwiska odmiejscowe, a nie aktualne formuły o charakterze lokalizującym.

Nazwiska tego typu rozpowszechniały się wśród chłopów, począwszy od XVII wieku, a szczególnie intensywnie w XVIII wieku, w wyniku migracji ludności, a także poprzez przyjmowanie ich przez członków niespokrewnionych ze sobą rodzin mieszkających w różnych wsiach¹.

Podsumowując, należy stwierdzić, że model nazwiskotwórczy na *-skil/-cki* odegrał istotną rolę w procesie kształtowania się nazwisk na polsko-wschodniosłowiańskim pograniczu etniczno-językowym na środkowym Podlasiu w okolicach Brańska. Od XVI wieku formant ten służył do tworzenia nazwisk odmiejscowych ludności szlacheckiej. W następnym stuleciu posłużył do zmiany istniejących jeszcze wśród szlachty dawnych nazwisk niederywowanych na struktury modne, prestiżowe. Jednocześnie w tym samym czasie model ten zaczął się upowszechniać wśród chłopów. W nazewnictwie osobowym chłopów, podobnie jak u szlachty formant *-skil/-cki* pełnił rolę elementu «upiększającego» nazwisko. Należy jednak podkreślić, że do systemu antroponimicznego warstwy chłopskiej przeniknął nie tylko sam model nazwiskotwórczy, ale zapożyczone zostały też «gotowe już» jednostki funkcjonujące w nazewnictwie osobowym warstwy szlacheckiej.

¹ Dokładne omówienie tego procesu znajduje się w artykule P. Złotkowskiego *Antroponimiczne formuły identyfikacyjne oparte na relacji kierunkowej a nazwiska odmiejscowe. Na materiale antroponimii historycznej warstwy chłopskiej okolic Brańska na Podlasiu* [13].

Bibliografia

1. Citko, L. Nazewnictwo osobowe północnego Podlasia w XVI w. / L. Citko. — Białystok, 2001.
2. Dacewicz, L. Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku / L. Dacewicz. — Białystok, 2001.
3. Dacewicz, L. Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.) / L. Dacewicz. — Białystok, 2014.
4. Kaleta, Z. Nazwisko w kulturze polskiej / Z. Kaleta. — Warszawa, 1998.
5. Lubicz-Lapiński, Ł. Rodzina drobnoszlachecka w XV–XIX wieku na przykładzie parafii Kobylin-Borzymy, Suraż i Trzcianna. Studium demograficzno-społeczne / Ł. Lubicz-Lapiński. — Białystok, 2011 (nieopublikowana rozprawa doktorska).
6. Matuszewski, J. Polskie nazwisko szlacheckie / J. Matuszewski. — Łódź, 1973.
7. Rymut, K. Nazwiska Polaków / K. Rymut. — Wrocław, 1991.
8. Sajewicz, M. Nazwiska patronimiczne z formantem *-uś* w powiecie hajnowskim na Białostocczyźnie na tle ogólnopolskim / M. Sajewicz. — Lubin, 2013.
9. Sieradzki, A. Poznańskie derywaty nazwiskowe w XVI–XVIII wieku / A. Sieradzki. — Poznań, 2013.
10. Skowronek, K. Współczesne nazwisko polskie / K. Skowronek. — Kraków, 2001.
11. Wiśniewski, J. Osadnictwo wschodniej Białostocczyzny — geneza, rozwój oraz zróżnicowanie i przemiany etniczne / J. Wiśniewski // *Acta Baltico-Slavica*. — T. 11. — 1977. — S. 14–18.
12. Złotkowski, P. Kształtowanie się nazwisk szlachty ziemi bielskiej / P. Złotkowski // *Z badań nad językiem i kulturą Słowian*. — Lublin, 2007. — S. 75–85.
13. Złotkowski, P. Antroponimiczne formuły identyfikacyjne oparte na relacji kierunkowej a nazwiska odmiejscowe. Na materiale antroponimii historycznej warstwy chłopskiej okolic Brańska na Podlasiu / P. Złotkowski // *Studia Białorutenistyczne*. — T. 10. — 2016 (artykuł oddany do druku).